

Üç dört kişinin elindedir Türk sineması. En gençleri benim, en gençleri 60 yaşında. Bu kişiler gittiği vakit Türk sinemasının belleği yok olacak. Yazmak isteseniz de o döneme, belgelere ve bilgilere ulaşamayacaksınız. Bu insanların elindeki arşivler alınıp kamuya açık hâle getirilmezse bir bellek yok olacak.

FOTOĞRAF: MÜCAHİD EKER

BURÇAK EVREN: “ARŞİVLER KAMUYA AÇILMAZSA BİR BELLEK YOK OLACAK”

**SÖYLEŞİ : BARIŞ SAYDAM
MÜCAHİD EKER**

Son yıllarda ülkemizde üretilen filmlerle birlikte seyirci sayısının da artış gösterdiğine, yurtdışındaki festivallerden alınan ödüllerle Türk sinemasının dünya çapında da görünürlük kazandığına şahit oluyoruz. Bu toz pembe tablonun arkasında ise önemli bir soru duruyor: Sinemaya olan bu ilgi Türk sinemasını ileri taşımaya yeterli mi? Madalyonun arka yüzüne baktığımızda, ülkemizde sinemanın hâlâ bir eğlence aracı olarak algılandığını ve henüz bir sinema tarihimizin bile oluşturulmadığını görüyoruz. Sinema yazarı ve tarihçisi Burçak Evren’le yaptığımız söyleşi, bu açıdan hem ülkemizin sinema tarihi konusundaki eksikliklerini hem de sinema alanının sosyal, ekonomik ve kültürel veçhelerinde yaşanan paradoksları ortaya koyuyor.

Türk sinemasıyla ilgili araştırma yaparken karşılaşılan sorunlar neler size göre?

En büyük sorun kaynak sıkıntısı. Öncelikle sinemayı yapanlar, yani yapımcılar, yönetmenler ve oyuncular yaptıkları işe saygı duymamışlar; sinemayı ticari açıdan ele almışlar. Alınıp satılan bir meta gibi görmüşler sinemayı. Büyük şirketler, yönetmenler bile kendi filmleriyle ilgili dokümanları saklama gereği duymamış. Düşünün, bir insan vesikalık resmini saklar değil mi? Bir film çektiğiniz zaman en azından afişlerini, lobilerini, hatta filmin bir kopyasını saklamak gerekir. Fakat hiç kimse bunu ciddiye almamış. Ben kendi kitaplarımı hazırlarken, ansiklopedilere sinema maddelerini yazarken çok zorluk çektim. Birçok yönetmenin hiçbir arşivinin olmadığını, üstelik filmlerini sayabilecek bir hafızaya bile sahip olmadıklarını gördüm. Baha Gelenbevi hariç. O her filmin afişlerini saklamış, her filminin albümünü yapmış, albümlerin arkasına o filmle ilgili çıkan bütün eleştirileri almış. Bugün

yapımevlerine gidip de orada o yapımeviyle ilgili bir araştırma yaptığınız vakit, bırakın senaryoları, çekim notlarını, o filmle ilgili lobi veya afiş bulmak bile gerçekten zor. Ne yazık ki böyle bir saklama, biriktirme ya da yapılan işe değer verme misyonu yok.

Peki, bu araştırmalara Kültür Bakanlığı'nın, kütüphanelerin desteği nasıl?

Sıfır. Sinema alanında araştırma yapacakların müracaat edebilecekleri bir kurum yok Türkiye'de.

Kaynak sorunu dışında metodolojik olarak da belli sıkıntılar var mı? Yani sosyolojik ve tarihsel perspektif üzerinde yükselen araştırmalar ne durumda?

Türkiye'de bu tür araştırma yapan gruplara baktığımızda öncelikle akademisyenler, üniversiteler çok zayıf, içi boş ve tamamıyla o metodolojinin, yani sistemin tutsağı. Bir filmi dönemiyle özdeşleştirmedığımız vakit film sakıt olur. Siz bugünkü dönemi anlattığınız vakit Türkiye'nin bir panoramasını çizemezseniz her şey ayakta kalır. Bugün yazarların yüzde 99'u Türk sinemasının geçmişini bilmiyor. Yirmi yıldır çıkan dergilere bakın, yüzde 99'u yabancı sinema. Ben bir araştırma yaparken 1910'larda, 1920'lerde hiç zorlanmıyorum. Ama 1980'lere, 1990'lara geldiğimde zorlanıyorum. Çünkü bana done teşkil edecek, kendi arşivim, kendi notlarım dışında bir tek inceleme, araştırma, makale yok, bulamıyorum. Bir yönetmen ölüyor, bir sayfalık yönetmen değerlendirmesi, irdelemesi yok. Türk Sineması'nda değişimler, dönüşümler

oluyor, bunlara tercümanlık eden bir tek yazı yok. Ama bizim çıkardığımız *Yedinci Sanat*'a bakın, hepsi birer belge gibiydi. Araştırma, inceleme olgusu Türk sinemasında yok oldu.

Diğer taraftan sinemayla ilgili ayrıntılı bir araştırma yaptığınız vakit ticari bir karşılığı olmuyor. Sinema kitabının satışı sadece bin tanedir, o da çok şanslıysa. Dergilerin satışı iki-üç bin. Endüstrisi, işleyişi, salonları, yayınları, akımları, eğilimleri, ekolleriy-le dördüörtlük bir sinema tarihine ihtiyaç var. Fakat bunu bir kitaba sığdıramazsınız. On kitap yaptığınızda sizi kim finanse edecek, bu da ayrı bir konu.

Sinema kitaplarında birbirinden farklı bilgilere rastlayabiliyoruz. Bu metinler nasıl doğrulanabilir, sağlamaları nasıl yapılabilir?

Ben Türk sinema tarihinde ilk araştırma yaptığım vakit kuşkulu davrandım. İlk kaynağı görmeden hiçbir şeye inanmadım. O kaynağa sizin inmeniz lâzım. Bunu iki şekilde yapmalısınız: Birincisi, gerçekten o kaynak var mı? İkincisi de o kaynak iyi yorumlanmış mı? En önemlisi de bu: Kaynağı yorumlamak. İşte benim *Gelişim Sinema*'da 1984'te yaptığım ve günümüze kadar süren ilk Türk filmi tartışmaları da bununla alâkalı. Bu film var mı, nerededir? Her filmiyle ilgili her şeyi saklayan Fuat Uzkınay'ın ilk Türk filmi olduğu söylenen film (*Ayestefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı*, 1914) ile ilgili bir tek notu, bir tek sözü olmaması olacak iş mi? *Resimli Hayat* ve *Perde* dergilerinde çıkan konuşmasında her şeyden söz ediyor, bu filminden söz etmi-

yor. Foto Film Merkezi'nde de yok bu film. Rusya'ya da müracaat ettik, fakat arşivlerinde böyle bir film olmadığını söylediler. Ortada olmayan ve hakkında kesin bilgi bulunmayan bir filmle biz Türk sinemasını başlatamayız. Oysa Manaki Kardeşler'in çektiği Sultan Reşat'ın Balkan ziyaretinin (*Sultan Reşat'ın Rumeli Seyahati*, 1912) Türkiye'de Apollon Sineması'nda gösterilmiş iki metrelik ilânını buldum ben.

Önceden Osmanlı tebaasından olsa da ulus-devletin yeni kimlik ve coğrafya tanımının dışındaydı Manaki Kardeşler. Dolayısıyla onların filmlerini Türk filmi kategorisine yerleştirip yerleştirmeme tartışmaları var.

Peki, Türkiye'ye sinemayı ilk getiren Sigmund Weinberg Türk müydü? Fotoğrafi ilk getiren Abdullah Biraderler Türk müydü? Değil. Tarih bilgisi sıfır olan biri bile en azından şunu sorar: Sultan Reşat 1911'de Balkanlar'a niye gitti? Kendi imparatorluğunu, kendi topraklarını ziyarete gidiyor Sultan. Ben illâ bu filmdir demiyorum ama bulduğum en eski tarih budur. Aslında bundan evvel *Hamidiye Kruvazörü* var, *Sultan'ın Cuma Selamlığı* var. Bunlar bütün gazete kupürlerinde var; demek ki bunlar çekilmiş, çekilmemesi mümkün değil.

Osmanlı'nın son döneminden bugüne dek devam eden kimlik tanımı üzerindeki tartışmaların, Türk film tarihi yazımı ve tanımı üzerinden de sürdüğüne tanık oluyoruz bir bakıma.

Manaki Kardeşler (Burçak Evren arşivi)

O da olabilir ama daha çok tarih bilgisiyle alâkalı bir durum bu. Bakın, Manaki Kardeşler Makedonyalı. Peki o yıllarda Makedonya neresi, Sultan Reşat niye gidiyor? Yabancı bir ülkeye gitmiyor, kendi ülkesine gidiyor. Söylediklerine göre Kosova'da 500 bin kişiyle Cuma namazı kılıyor. Bu sorun, yarın Diyarbakır'da çevrilen filmin Türk filmi

FOTOĞRAF: MÜCAHİD EKER

mi yoksa Kürt filmi mi olduğu sorununa kadar gelir; daha başka yerlere de gelir.

Aslında yavaş yavaş geldi; şu an var böyle tartışmalar.

Gelecek. Makedonya bizim değil dersiniz, yarın burada da benzer şeylerle karşılaşsınız.

Türk sinema araştırmalarıyla ilgili nitelikten ve nicelikten bahsettik. Nicelik yönüyle aslında toptasak senaryolar da dâhil 350-400 kitap çıktığını görüyoruz. Araştırmalardaki sıkıntıları sadece kaynak sıkıntısına bağlamak yeterli mi sizce?

Hayır. 1990'lara kadar sinema yayıncılığının hiçbir ticari yanı yoktu; bir sinema dergisinin tirajı üç bin bile değildi. Sinema hep bir eğlence, bir hoşça vakit geçirme aracıydı. Biz her sinema dergisini çıkarırken şöyle bir program yaparız: Türkiye'de altmış tane iletişim fakültesi var, şu kadar sinema bölümü var, şu kadar kişi sinemayla uğraşiyor, şu kadar kişi sinemasever. 100 bin rakamı çıkar toplamda. Hadi 50 bini, hatta 75 bini

almasın, 25 bin kişi alır deriz. Ama iki-üç binin ötesine geçilmemiştir. Magazin tarzı çıkarılan dergilerde belki dört bin tiraj bulundu, ama onları sinema dergisi saymıyorum ben; yabancılardan alınan bültenlerden oluşanları da saymıyorum.

Ayrıca sinemayla ilgili yazar takımı da değişti. Sinema yazarı önce eleştirmenlikle başlar. Eleştirmen belli bir duruma geldikten sonra artık gündelik olandan uzaklaşır ve bütün bu birikimini, bilgisini kitap olarak ortaya koymaya başlar, değil mi? İyi bir araştırma-inceleme yaparak da dikkat çekebilirsiniz.

Böyle bir araştırmanın yayınlanacağı mecra konusunda da sıkıntı var aslında.

Zaten birincisi, o tür bir yazar takımı yetiştiremedik. İkincisi sinema alanında bin kitap basılmış diyelim, bunun sekiz yüzü 1990'lardan sonra çıkmıştır. Alim Şerif Onaran'ın birkaç kitabıyla bazı senaryo kitapları dışında ciddi satış yapanları göremezsiniz. Bugün bile ağırbaşlı, sinemayı teorik olarak ele alan dergilerin tirajları binin altında ve okunduğunu da sanmıyorum. İkinin arasında, yani popüler olamayan ama akademik de olmayan *Yedinci Sanat* gibi, *Yeni Sinema* gibi dergiler artık günümüzde çıkarılamaz. Çünkü onu çıkarabilecek bir kadroya sahip değiliz. Bırakın kitap yapmayı, eleştiri yapan dahi yok. SİYAD'ı ilk kurduğumuzda ne yapıyorduk? Üç kitabı olacak, en az bir gazetede iki yıl düzenli yazı yazmış olacak. Ama şimdi böyle değil ki.

Biz sinemanın belli dönemlerine tanıklık

ettik. 1965'te girdik sinemaya. Ondan sonraki dönemin içinde bizzat yaşadık. Şimdi genç bir insanın o dönemleri bilmesi mümkün değil. Ben Baha Gelenbevi'nin evine giderdim. İlk kitabımı zaten Faruk Kenç'le yaptık. Yılmaz Güney'le saatlerce konuşurduk. 12 Eylül'ü, 27 Mayıs'ı yaşadık biz. Bunları bildiğim için o dönemleri de değerlendirebiliyorum. Ama kitaplardan okumayla ne kadar olur? Şimdi böyle bir kuşak var. Peki biz gidersek ne olacak? Bakın üç, dört kişinin elindedir Türk sineması. En gençleri benim, en gençleri 60 yaşında. Bu kişiler gittiği vakit Türk sinemasının belleği yok olacak. Turan Gökhan öldü, arşivi nerede? Erman Şener gitti, arşivi nerede? Çetin Özkırım gitti, arşivi nerede? İki, üç kişi daha kaldı. Yazmak isterseniz de o döneme, belgelere ve bilgilere ulaşamayacaksınız. Bu insanların elindeki arşivler alınıp kamuya açık hâle getirilmezse bir bellek yok olacak.

Sinema bölümlerinin sayısı her sene artıyor; belli bir arşiv satın alarak başlıyorlar işe. Ama bu arşivler sadece kendi üniversitelerinde kalıyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Ben sekiz üniversitede ders veriyordum, şimdi azalttım, dörde indi. Hiçbir üniversitede sinemayla ilgili bir şey yok, bu bir. Benim ders verdiğim üniversitelerde sinemacıdan başka her şey olunur. İkincisi, size üç okul kitaplığını anlatayım. Birisi kilitli ve yıllardır açılmamış, sadece göstermelik duruyor. Üstelik bunlar önemli

Bir mihenk taşı olmadan tarih yazılmaz. İlkleri bulamazsanız yürüyemezsiniz. Ben bir araştırma yaparken 1910'larda, 1920'lerde hiç zorlanmıyorum. Ama 1980'lere, 1990'lara geldiğimde zorlanıyorum. Çünkü bana done teşkil edecek, kendi arşivim, kendi notlarım dışında bir tek inceleme, araştırma, makale yok, bulamıyorum.

kişilerin kitaplığı. Literatürü de zayıf ama açılmıyor. Diğer kitaplıkta çalışan bir kişi bile görmedim ve sinemayla ilgili ne kadar gereksiz malzeme varsa orada. En ilginç de alınmasın diye koli bandı çekilmiş kitapların üstüne. Nedenini sorduğum vakit, çalınmaması için dediler. Yani hiçbir sinema okulunda doğru düzgün bir kitaplık yok; dertleri de değil sinema okullarının. Meselâ ben bir üniversiteye binlerce arşivi size vereyim dedim, fakat hiç kimse buna yanaşmadı. Üniversitenin bünyesinde ayrı bir bölüm açıp Türkiye'deki bütün üniversitelere karşılıklı bilgi alışverişini servis etmesini teklif ettim, buna da kimse yanaşmadı. Bugün araştırma, inceleme yapacaksanız hangi üniversitede ne bulacaksınız? Üniversitelerin ne yöneticileri ne sahipleri ne de öğrencileri böyle bir şeyi talep ediyor; okullardaki sistem de müfredat da buna uygun. Öğrencileri kitaplığa, etüde, araştırmaya sevk edecek hiçbir sistem yok. Zaten çocuklar bunu yapsa da, onları anlayacak, araştırmayı değerlendirecek kapasitede hoca yok. Şimdi ben kalkıp Türk

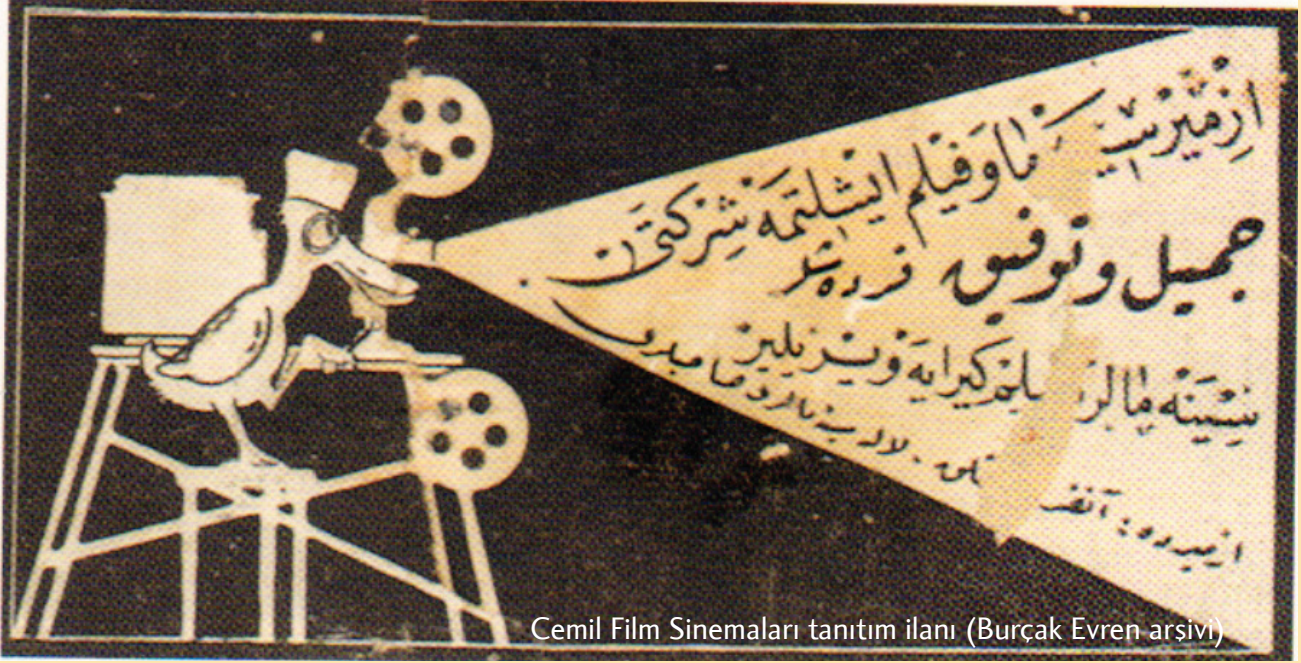
Bugün yazarların yüzde 99'u Türk sinemasının geçmişi bilmiyor. Yirmi yıldır çıkan dergilere bakın, yüzde 99'u yabancı sinema. Bir yönetmen ölüyor, bir sayfalık yönetmen değerlendirmesi, irdelemesi yok. Türk Sineması'nda değişimler, dönüşümler oluyor, bunlara tercümanlık eden bir tek yazı yok.

sinemasının sosyolojisiyle ilgili bir kitap koysam ortaya kim değerlendirecek? Hep paradoks içindeyiz.

Son dönemde çıkan Türk sinema tarihiyle ilgili kitaplar hakkında ne düşünüyorsunuz? Her yazar bir anlamda Türk sineması başlığı altında kendi sinema tarihini yazıyor.

Her konuda herkes kitap yazabilir, kimsenin tekelinde değil bu. Ama sinema tarihine soyunan bir kişi, bir kitap hazırlamaya kalktığı vakit, mevcutların dışında farklı tarzda bir şey söylemek zorundadır. Bunu söyleyemiyorsa zaten ikinci bir kitap yapmaya gerek yok. Meselâ benim bir kitabımda bütün tarih kitaplarındakinin tam tersi bilgiler var. İlk filmde ilk renkli filme, ilk sesli filmde ilk "cinemaskop"a kadar birçok şeyi değiştirdim. Bazen bana diyorlar ki ilk saplantın var. Doğru, var. Çünkü bir mihenk taşı olmadan tarih yazılmaz. İlkleri bulamazsanız yürüemezsiniz. Bunlar çok önemli. Peki, bu bize neyi getirir? Bakın, ilk renkli film Ali İpar'ın 1954 tarihli *Salgın* filmidir. Muhsin Ertuğrul bundan sonra *Halıcı Kız*'ı yapıyor. Ondan

sonra *Çanakkale Aslanları*'na kadar 10-12 yıl renkli film yapılmamıştır. Nedir nedeni? Çünkü *Halıcı Kız* o kadar kötü çıkıyor ki bir daha renkli filme kimse yatırım yapmıyor. Bu ne demektir? Sinema ekonomisine dönüyoruz: *Halıcı Kız*'ın sponsoru kimdi? Yapı Kredi Bankası. Türk sinemasında ilk defa sinemanın dışındaki bir sermaye sinemaya kanalize olmuştu. Bu ne demektir 1954'te? Eğer bu film tutmuş olsaydı, dışarıdaki sermaye Türk sinemasına kanalize olmuş olsaydı, Türk sineması çok başka yerlerde olurdu. 1954'teki olay 1990'larda bir daha yaşandı. Türk sinemasına o sermaye 30-40 yıl sonra dönüyor. Yönetmenler o kriz döneminde Efes Pilsen'den aldıkları parayla bir birlik kurmuşlardı. İki film çektiler. Nasıl? Bölüklü film çektiler, yani kendi aralarında paylaştılar bir filmi. *Halıcı Kız*'daki hatayı yaparsınız, yapmayın; bu iki filminizi iki usta yönetmen çeksın, para kazansın, dışarıdan gelen bu sermaye çok iyi kullanılsın dedim. Ne oldu? İkisi de çöktü ve Efes Pilsen desteğini çekti. Şimdi ilk renkli filmde çıkıp nerelere kadar getiriyoruz. Yabancı sermayenin Türk sinemasına girmesi ve Türk sinemasının canlanması, renk unsurunun Türkiye'ye o filmlerin başarısızlığından 25 yıl sonra girmesi, aynı hatanın tekrarlanması... Tarihi böyle yorumladığınız vakit, aslında hepsi birbirine çok benziyor. Yani geçiş döneminin argümanlarıyla bugünün bağımsız sinema argümanları böylece örtüşüyor. Onlar "Muhsin Ertuğrul'a alternatifiz" derken ne yaptılar? Birer film çektikten sonra kendi yapımevlerini kurdular. Bağımsızlar

Cemil Film Sinemaları tanıtım ilanı (Burçak Evren arşivi)

ne yaptılar? Türk sinemasının dibe vurduğu vakit yönetmen oldular, kameraman oldular, oyuncu oldular, yapımcı oldular, senarist oldular. Yani bütün riskleri göze alarak film yapmanın üstesinden gelebildiler.

Hatta dağıtımına bile başladılar.

Tabi. Sinemayı böyle değerlendirdiğiniz vakit daha çok malzeme çıkabiliyor. Farklı bakış açıları görülebiliyor. Sinemanın ruhu da böyle yakalanabiliyor.

Son olarak Türk Sinemasıyla ilgili araştırma yapacaklara kaynak çalışmalarını için ne önerirsiniz? Aslında kaynaktan çok sanıyoruz ki metot daha önemli, nasıl bir metot tavsiye edersiniz?

Şimdi bakın, ben bir kişinin kitabını aldığım vakit ilk baktığım yer kaynakçası. İkincisi benim inemediğim, farkına varamadığım farklı bir kaynak var mı ona bakarım. Benim

titizliğim hep farklı kaynaklar bulmak, o farklı kaynaklarla hem mevcutları değiştirmek hem sinemayı değiştirmek. Zaten sinema tarihçisi -sadece sinema tarihçisi değil genelde tarihçi- belge, bilgi peşinde koşmalıdır; bu çok önemli. Bir fotoğrafı okumasını, yorumlamasını bilmesi lâzım sinema tarihçisinin, ama Türkiye’de bu yok.

Bir yazı okuduğunuzda saptama varsa o önemlidir. Onun için, birincisi mevcut kaynakları ve kişileri çok iyi değerlendirmek, bunların dışında bir şey ilâve ederek farklı bir kompozeyle, farklı bir yorumla sunmak gerekiyor. Bir kere Osmanlıca’yı çok iyi bilmek gerek. Bizim Osmanlı arşivine girip de değerlendiremediğimiz binlerce kaynak var. Türk sinemasını iyi bilir ve bu bilgimizi de Osmanlıca kaynaklarla örtüştürebilsek ortaya çok daha güzel çalışmalar çıkabilir.

[YORUMLARINIZ İÇİN TIKLAYINIZ](#)

